



| | |
|-----------|------------|
| Received: | 10-07-2020 |
| Revised: | 19-11-2020 |
| Accepted: | 26-11-2020 |

ระบบเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชาวนาในเขตลุ่มน้ำปากพนัง Farming System for Food Security of Rice Farmers in the Pak Phanang River Basin

ชมภูรัฐ ศิริโชติ¹

Chompoorat Sirichote
nuy_ku65@hotmail.com

พรชลิษฐ์ นิลวิเศษ²

Pornchilee Nilvises
que.stou@hotmail.co.th

บำเพ็ญ เขียวหวาน²

Bumpen Keowan
bumpen.keo@stou.ac.th

สมจิต โยธะคง²

Somchit Yotakhong
dr.somchit@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ความมั่นคงทางอาหารและการพึ่งพาตนเองของชาวนาชั้นนำด้านข้าวและชาวนาทัวไปในเขตลุ่มน้ำปากพนัง 2) ระบบเกษตรกรรมของชาวนาชั้นนำด้านข้าว และ 3) ยุทธศาสตร์และแนวทางการดำเนินการส่งเสริมระบบเกษตรกรรม แผนงาน และโครงการ เพื่อความมั่นคงทางอาหาร ใช้วิธีวิจัยแบบผสม กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ 1) ชาวนาชั้นนำด้านข้าว ใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง และชาวนาทัวไป ทำการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอนในแต่ละจังหวัด จำนวนกลุ่มละ 80 คน ในเขตลุ่มน้ำปากพนัง เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ และการสังเกต 2) ชาวนาชั้นนำด้านข้าว ใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 11 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ 3) ผู้แทนที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตร จำนวน 24 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ และ 4) ผู้แทนที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตรเข้าร่วมสัมมนา จำนวน 15 คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยหาค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การจำแนก และการศึกษาความเป็นเหตุและผล

¹ นักศึกษาลัทธิปริญญาเอก สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

Student in Doctor of Agriculture Program in School of Agriculture and Cooperative, Sukhothai Thammathirat Open University

² สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

School of Agriculture and Cooperatives, Sukhothai Thammathirat Open University

ผลการวิจัยพบว่า 1) ชาวนาชั้นนำด้านข้าวและชาวนาทั่วไปมีความมั่นคงทางอาหารระดับมากทั้งสองกลุ่ม และมีการพึ่งพาตนเองระดับมาก และระดับปานกลาง ตามลำดับ 2) ระบบเกษตรกรรมของชาวนาชั้นนำด้านข้าว 3 ระบบ ใน 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสงขลา ทำนาร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ จังหวัดพัทลุง ทำนาร่วมกับการปลูกพืช และเลี้ยงปลา และจังหวัดนครศรีธรรมราช ทำนาร่วมกับการทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และเลี้ยงปลา และ 3) ยุทธศาสตร์เพื่อความมั่นคงทางอาหาร โดยมีแผนงานและโครงการภายใต้ ทั้ง 5 ยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย (1) การเพิ่มประสิทธิภาพและลดต้นทุนการผลิตโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และการส่งเสริมการผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน (2) การสร้างความมั่นคงทางอาหาร โดยส่งเสริมความรู้ด้านการผลิตที่หลากหลายเกื้อกูลกัน (3) การส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา โดยนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาส่งเสริมการแปรรูปผลิตภัณฑ์ (4) การส่งเสริมการทำกิจกรรมการเกษตรแบบผสมผสาน โดยส่งเสริมการทำฟาร์มทางเลือก และการทำฟาร์มผสมผสาน และ (5) การเสริมสร้างคุณภาพชีวิต โดยสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สร้างความเข้มแข็งและยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกร

คำสำคัญ: ระบบเกษตรกรรม, ความมั่นคงทางอาหาร, การพึ่งพาตนเอง, ชาวนาชั้นนำ, กลุ่มน้ำปากพูนัง

Abstract

The objectives of this research were to study 1) food security and self-reliance of smart farmers and general farmers in the Pak Phanang River Basin, 2) farming system of smart farmers, 3) strategies and operational guidelines for agricultural promotion, programs, and projects for food security. The research applied a mixed-method approach. The sample groups were: 1) smart farmers (rice expertise) selected by purposive sampling method and general farmers selected by multistage sampling, and the samples were carried out in each province of 80 persons in the Pak Phanang River Basin. Data were collected using interviews and observations; 2) 11 smart farmers (rice expertise) select by purposive sampling method and data were collected by using an interview form; 3) 24 agricultural representatives were interviewed, and 4) 30 agricultural representatives participated in the seminar. The quantitative analysis was conducted by finding out frequency, and standard deviation, whereas qualitative data were analyzed using classification and the study of rationality.

The results indicated as follows: 1) Smart farmers and general farmers had a high level of food security as well as a high level and a moderate level of self-reliance, respectively. 2) Farming system of smart farmers in three provinces were rice farming with animal raising in Songkhla province, rice farming with crop cultivation and fish farming in Phatthalung Province, and rice farming with horticulture, field crop farming, animal raising and fish farming in Nakhon Si Thammarat Province. 3) Strategies for food security are the plans and the projects under 5 strategies, including (1) increasing efficiency and reducing production costs by using organic fertilizers and promoting community rice varieties, (2) creating food security by promoting and sharing a wide variety of production knowledge, (3) promoting research and development by using innovation and technology in the agriproduct processing, (4) promoting the integrated agricultural activities such as alternative farming and integrated farming, and (5) promoting the quality of life by raising awareness of conservation of natural resources as well as strengthening and enhancing farmers' quality of life.

Keywords: Farming system, food security, self-reliance, smart farmers, Pak Phanang River Basin

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แม้ว่าปัจจุบันคุณค่าเรื่องการทำนาจะมีการกล่าวถึงโดยเชื่อมโยงกับคำว่า “ความมั่นคงทางอาหาร” แต่ชาวนาและพื้นที่ทำนาก็ลดลงอย่างมาก (ปิยนารถ อิ่มดี, 2547; ราชศักดิ์ นิลศิริ, 2553; วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2554) เนื่องจากปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ กล่าวคือ พื้นที่ปลูกพืชอาหาร เช่น ข้าว ถั่วลิสง ข้าวโพด ซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญ มีพื้นที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง แต่พื้นที่ปลูกพืชที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมันเพิ่มมากขึ้น สาเหตุจากปัจจัยหลายๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นแรงจูงใจด้านราคา เกษตรกรจึงนำพื้นที่การเกษตรที่มีอยู่เดิมมาปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ปลูกพืชที่มีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูงกว่าดังเช่น ในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทยที่มีพื้นที่ปลูกพืชอาหาร คือ ข้าวนาปรัง ข้าวนาปี และถั่วเขียว ประมาณร้อยละ 5.33 ของพื้นที่ แต่มีพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมัน ประมาณร้อยละ 6.58 (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2563) จากรายงานของ อัสวิน ภักขวรรณ (2561) กล่าวว่า ภาวะข้าวภาคใต้ขณะนี้ มีผลผลิตน้อยต่อการบริโภค เพราะพื้นที่ทำนาลดลงจากเดิมที่มีอยู่ประมาณกว่า 1 ล้านไร่ ใน 3 จังหวัด คือ พัทลุง นครศรีธรรมราช และสงขลา โดยหันมาปลูกปาล์มน้ำมัน และสวนยางพารา นอกนั้นยังเป็นนาร้างอีกร้อยละ 30 ประชาชนในภาคใต้ต้องซื้อข้าวจากภาคอื่นมาบริโภค เพราะการผลิตข้าวของภาคใต้ไม่เพียงพอ ทำให้ความสามารถในการพึ่งตนเองลดลง ซึ่งสถานการณ์เช่นนี้อาจจะกระทบกับ

ระดับความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือนได้ เพราะครัวเรือนไม่มีแหล่งผลิตอาหารทำให้กระทบต่อการมีอาหาร ถึงแม้ว่าครัวเรือนยังมีรายได้สามารถนำไปซื้อหาอาหารมาบริโภคได้ แต่ถ้าแหล่งผลิตอาหารลดลงก็อาจทำให้อาหารที่ผลิตได้มีน้อยลงตามไปด้วย

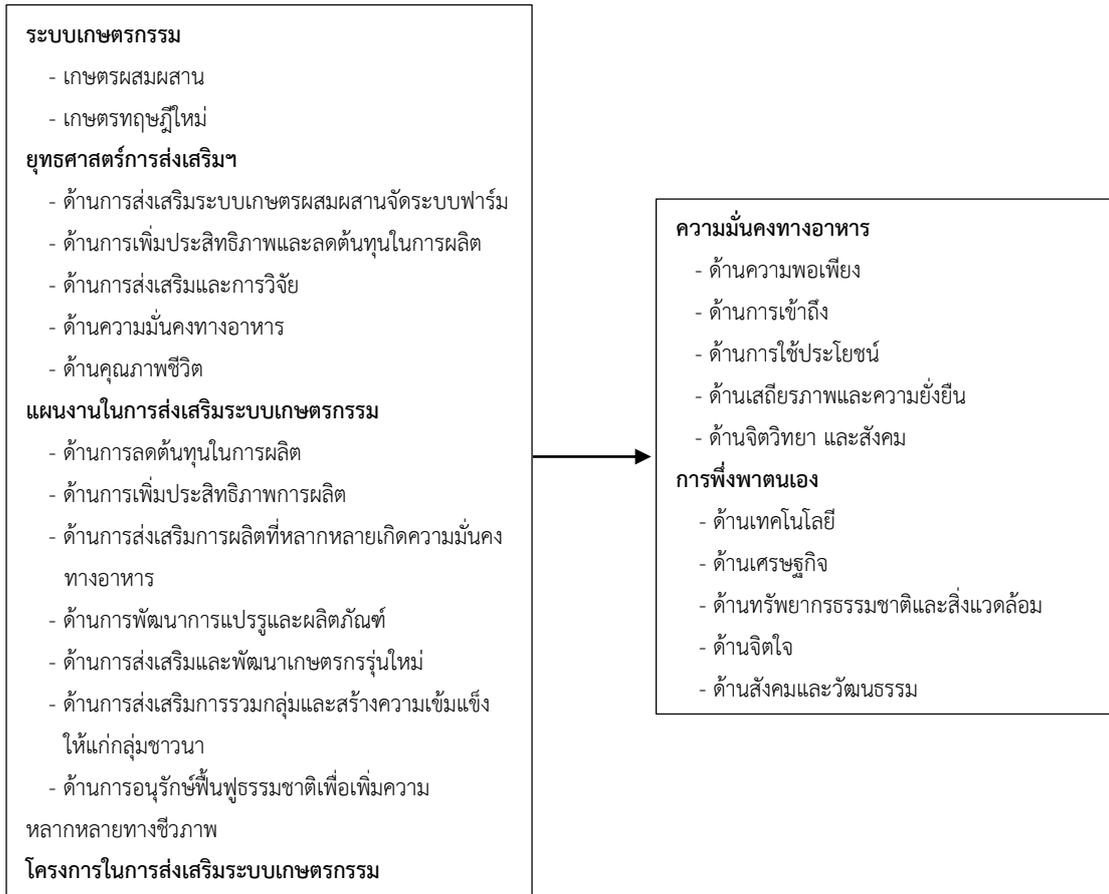
จะเห็นได้ว่าการทำเกษตรเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญ โดยเฉพาะในประเทศไทยหากมีการลดลงของแหล่งผลิตอาหาร อาจมีผลกระทบต่อความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือนในอนาคตได้ การศึกษาระบบเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชาวนาชั้นนำ (smart farmer) ด้านข้าวในเขตลุ่มน้ำปากพนังที่ยังดำรงชีวิตด้วยการเป็นชาวนาที่สามารถพึ่งพาตนเองและมีอาชีพทำนา ท่ามกลางอาชีพที่เปลี่ยนไปเป็นชาวสวนยางพาราชาวสวนปาล์มน้ำมันว่า ชาวนาชั้นนำด้านข้าวเหล่านี้ มีการพึ่งพาตนเองอย่างไร มีความมั่นคงทางอาหารของอาชีพทำนาได้อย่างไร โดยนำผลการวิจัยไปกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อเป็นแนวทางการส่งเสริมระบบเกษตรกรรม เพื่อความมั่นคงทางอาหารของชาวนาในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่เหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความมั่นคงทางอาหารและการพึ่งพาตนเองของชาวนาชั้นนำด้านข้าวและชาวนาทั่วไปในเขตลุ่มน้ำปากพนัง
2. เพื่อศึกษาระบบเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชาวนาชั้นนำด้านข้าวในเขตลุ่มน้ำปากพนัง
3. เพื่อศึกษายุทธศาสตร์การส่งเสริมระบบเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหาร แผนงาน และโครงการ

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผลการศึกษาระดับความมั่นคงทางอาหาร 5 ด้าน และระดับการพึ่งพาตนเอง 5 ด้าน ของชาวนาชั้นนำด้านข้าวและชาวนาทั่วไปในเขตลุ่มน้ำปากพนัง และระบบเกษตรกรรมของชาวนาชั้นนำด้านข้าวในแต่ละจังหวัด นำไปสู่การศึกษาความเป็นเหตุเป็นผล และการระดมความคิดเห็นในการกำหนดยุทธศาสตร์ แผนงาน และโครงการ ในการส่งเสริมระบบเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ดังแบบจำลองกรอบแนวคิดในภาพที่ 1



ภาพที่ 1 แบบจำลองกรอบแนวคิด

นิยามศัพท์

ชาวนาชั้นนำด้านข้าว หมายถึง ชาวนาที่ผลิตข้าวในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังและผ่านการอบรมหลักสูตรชาวนาชั้นนำ ของกรมการข้าว เป็นบุคคลที่มีความรอบรู้ในระบบการผลิตและการตลาดด้านการเกษตร คำนี้ถึงคุณภาพ และความปลอดภัยของผู้บริโภค สังคม และสิ่งแวดล้อม

ชาวนาทัวไป หมายถึง ชาวนาที่ผลิตข้าวในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จำนวน 3 จังหวัด ในพื้นที่ของอำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอชะอวด อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอจุฬาภรณ์ อำเภอพระพรหม และอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช รวมทั้งพื้นที่บางส่วนของอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และอำเภอรโนด จังหวัดสงขลา

ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง การมีอาหารพอเพียง การเข้าถึงทรัพยากรที่เหมาะสม (สิทธิ) การใช้ประโยชน์จากอาหารในการบริโภคที่เพียงพอและได้รับคุณค่าทางโภชนาการที่ดี ไม่มีความเสี่ยงเมื่อเกิดการขาดแคลน มีศักยภาพในการรับมือ มีการทำการเกษตรที่ยั่งยืน และมีการรับรู้ประสบการณ์ที่สามารถรักษาเสถียรภาพความมั่นคงของอาหารไว้ได้ ในที่นี้จะศึกษาความพร้อมที่มีต่อความมั่นคงทางอาหาร

การพึ่งพาตนเอง หมายถึง ความสามารถของชาวนาที่จะช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด โดยไม่เป็นภาระของคนอื่น มีความสมดุล ความพอดีในชีวิต แบ่งออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ และด้านสังคมและวัฒนธรรม ในที่นี้จะศึกษาการปฏิบัติที่มีต่อการพึ่งพาตนเอง

ระบบเกษตรกรรม หมายถึง กระบวนการผลิตในฟาร์มของชาวนาที่เอื้อต่อความมั่นคงทางอาหาร การมีอาหารเพียงพอครบ 5 หมู่ ในฟาร์มของตนเอง ได้แก่ เกษตรผสมผสาน และเกษตรทฤษฎีใหม่

ยุทธศาสตร์การส่งเสริมสนับสนุนระบบเกษตร หมายถึง ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมระบบเกษตรกรรม เพื่อความมั่นคงทางอาหารในเขตลุ่มน้ำปากพนัง ประกอบด้วย ด้านการส่งเสริมระบบเกษตรผสมผสานจัดระบบฟาร์ม ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพและลดต้นทุนในการผลิต ด้านการส่งเสริมและการวิจัย ด้านความมั่นคงทางอาหาร และด้านคุณภาพชีวิต

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และชุมชน ได้ระบบเกษตรกรรมที่เหมาะสม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของในการผลิตสินค้าเกษตรของเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ความเสมอภาคทางสังคม และความยั่งยืนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2. ด้านนโยบาย หน่วยงาน/ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องสามารถนำยุทธศาสตร์ไปเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบเกษตรกรรมและการส่งเสริมที่มีความเหมาะสม เพื่อนำไปวางแผนดำเนินการบูรณาการปรับใช้ตามความเหมาะสมในแต่ละสภาพของภูมิสังคม

วิธีการวิจัย

รูปแบบการวิจัย เป็นการศึกษาเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

เกณฑ์ในการคัดเลือกชาวนาชั้นนำด้านข้าว ผู้วิจัยได้ประสานงานกับศูนย์วิจัยข้าวนครศรีธรรมราช เพื่อคัดเลือกชาวนาในเขตลุ่มน้ำปากพนัง ทั้ง 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา ซึ่งได้กำหนดเงื่อนไขดังนี้

1. เป็นชาวนาที่มีความรู้ในเรื่องการทำนา
2. มีความรู้และเข้าใจในการบริหารจัดการผลผลิตตลอดห่วงโซ่อุปทาน
3. มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม
4. มีความตระหนักถึงคุณภาพสินค้าและความปลอดภัยของผู้บริโภค

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร คือ ชาวนาทั่วไปที่ขึ้นทะเบียนกับสำนักงานเกษตรจังหวัด จำนวน 22,144 คน และชาวนาชั้นนำด้านข้าวที่ขึ้นทะเบียนไว้กับกรมการข้าว จำนวน 80 คน ในเขตลุ่มน้ำปากพนัง จำนวน 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา

2. กลุ่มตัวอย่าง มี 4 ประเภท ได้แก่

- 2.1 ชาวนาทั่วไป สุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอนในแต่ละจังหวัด ให้ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 80 คน
- 2.2 ชาวนาชั้นนำด้านข้าว ศึกษาจากประชากรทั้งหมด สุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 80 คน
- 2.3 ชาวนาชั้นนำด้านข้าวที่คัดเลือกมาจากชาวนาชั้นนำด้านข้าว สุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 11 คน
- 2.4 ผู้แทนหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จังหวัดละ 5 คน รวม 15 คน เพื่อเข้าร่วมสัมมนา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบบันทึกข้อมูล

1. แบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วย ความพร้อมที่มีต่อความมั่นคงทางอาหาร มี 5 ด้าน ได้แก่ ด้านความพอเพียง ด้านการเข้าถึง ด้านการใช้ประโยชน์ ด้านเสถียรภาพและความยั่งยืน ด้านจิตวิทยาและสังคม และการปฏิบัติที่มีต่อการพึ่งพาตนเอง มี 5 ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นคำถามแบบมาตรวัด ประมาณค่า 5 ระดับ (Likert's scale)

2. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบด้วย พื้นที่บริบทฟาร์ม ระบบเกษตรกรรม และการจัดทำปฏิทินการผลิต

3. แบบบันทึก ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมระบบเกษตรกรรม แผนงาน และโครงการที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานส่งเสริมระบบเกษตรกรรมของชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

การทดสอบเครื่องมือ

นำแบบสัมภาษณ์ไปทดสอบกับชาวนาชั้นนำด้านข้าวและชาวนาทั่วไปในจังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวนกลุ่มละ 20 คน เพื่อพิจารณาความง่าย ความเหมาะสม ภาษา และข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากผู้ให้สัมภาษณ์นำมาปรับปรุง และคำนวณหาความน่าเชื่อถือ (reliability) โดยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (coefficient of alpha หรือ Cronbach alpha) ของระดับความพร้อมที่มีต่อความมั่นคงทางอาหาร เท่ากับ 0.912 และ 0.871 อยู่ในระดับดีมาก และดี ตามลำดับ และระดับการปฏิบัติที่มีต่อการพึ่งพาตนเอง เท่ากับ 0.917 และ 0.847 อยู่ในระดับดีมาก และดี ตามลำดับ

การเก็บรวบรวมข้อมูล เชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ได้แก่

1. การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเยี่ยมเยียนชาวนาชั้นนำด้านข้าว และชาวนาทั่วไปในชุมชน/หมู่บ้าน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ในการสัมภาษณ์และวิธีการสังเกต จำนวนกลุ่มละ 80 คน เพื่อเก็บข้อมูลความพร้อมที่มีต่อความมั่นคงทางอาหาร และการปฏิบัติที่มีต่อการพึ่งพาตนเอง

2. การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกชาวนาชั้นนำด้านข้าว จำนวน 11 คน เพื่อเก็บข้อมูลระบบการเกษตรเพื่อความมั่นคงทางอาหาร นัดหมายกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในแต่ละพื้นที่ และเรียนเชิญหน่วยงานภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อเข้าร่วมสัมมนา จังหวัดละ 5 คน รวม 15 คน เพื่อระดมความคิดเห็นในการกำหนดยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมสนับสนุนระบบการเกษตรตลอดจนแผนงานและโครงการ

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้สถิติพรรณนา ได้แก่ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการจำแนกและจัดกลุ่มข้อมูล และการศึกษาความเป็นเหตุและผล

ผลการวิจัย

1. ระดับความพร้อมที่มีต่อความมั่นคงทางอาหารและระดับการปฏิบัติที่มีต่อการพึ่งพาตนเองของชาวนาชั้นนำด้านข้าว และชาวนาทั่วไปในเขตลุ่มน้ำปากพนัง

1.1 ระดับความพร้อมที่มีต่อความมั่นคงทางอาหารของชาวนาชั้นนำด้านข้าว ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.97$) เมื่อพิจารณาแยกรายละเอียดในแต่ละด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อย ได้แก่ ด้านการใช้ประโยชน์ ($\bar{X} = 4.17$) ด้านการเข้าถึง ($\bar{X} = 4.11$) ด้านความปลอดภัย ($\bar{X} = 3.98$) ด้านจิตวิทยาและสังคม ($\bar{X} = 3.89$) และด้านเสถียรภาพและความยั่งยืน ($\bar{X} = 3.73$) อยู่ในระดับมาก สำหรับชาวนาทั่วไป ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.50$) เมื่อพิจารณาแยกรายละเอียดในแต่ละด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อย ได้แก่ ด้านการใช้ประโยชน์ ($\bar{X} = 3.59$) ด้านความปลอดภัย ($\bar{X} = 3.57$) ด้านการเข้าถึง ($\bar{X} = 3.56$) และด้านจิตวิทยาและสังคม ($\bar{X} = 3.54$) อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านเสถียรภาพและความยั่งยืนอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.26$) ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุประดับความพร้อมที่มีต่อความมั่นคงทางอาหารของชาวนาขั้นน้ำด้านข้าว และชาวนาทั่วไป

| ประเด็น | ชาวนาขั้นน้ำด้านข้าว | | | ชาวนาทั่วไป | | |
|--------------------------------|----------------------|------------|--------|-------------|------------|--------|
| | \bar{X} | ความหมาย | อันดับ | \bar{X} | ความหมาย | อันดับ |
| 1. ด้านความพอเพียง | 3.98 | มาก | 3 | 3.57 | มาก | 2 |
| 2. ด้านการเข้าถึง | 4.11 | มาก | 2 | 3.56 | มาก | 3 |
| 3. ด้านการใช้ประโยชน์ | 4.17 | มาก | 1 | 3.59 | มาก | 1 |
| 4. ด้านเสถียรภาพและความยั่งยืน | 3.73 | มาก | 5 | 3.26 | ปานกลาง | 5 |
| 5. ด้านจิตวิทยาและสังคม | 3.89 | มาก | 4 | 3.54 | มาก | 4 |
| เฉลี่ยรวม | 3.97 | มาก | | 3.50 | มาก | |

1.2 ระดับการปฏิบัติที่มีต่อการพึ่งพาตนเองของชาวนาขั้นน้ำด้านข้าว ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.74$) เมื่อพิจารณาแยกรายละเอียดในแต่ละด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อย ได้แก่ ด้านจิตใจ ($\bar{X} = 3.98$) ด้านเทคโนโลยี ($\bar{X} = 3.85$) ด้านสังคมและวัฒนธรรม ($\bar{X} = 3.74$) ด้านเศรษฐกิจ ($\bar{X} = 3.63$) และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ($\bar{X} = 3.53$) อยู่ในระดับมาก และชาวนาทั่วไป ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.39$) เมื่อพิจารณาแยกรายละเอียดในแต่ละด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อย ได้แก่ ด้านจิตใจ ($\bar{X} = 3.63$) และด้านเทคโนโลยี ($\bar{X} = 3.44$) อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านสังคมและวัฒนธรรม ($\bar{X} = 3.36$) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ($\bar{X} = 3.34$) และด้านเศรษฐกิจ อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.21$) ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 สรุประดับการปฏิบัติที่มีต่อการพึ่งพาตนเองของชาวนาขั้นน้ำด้านข้าว และชาวนาทั่วไป

| ประเด็น | ชาวนาขั้นน้ำด้านข้าว | | | ชาวนาทั่วไป | | |
|---------------------------------------|----------------------|------------|--------|-------------|----------------|--------|
| | \bar{X} | ความหมาย | อันดับ | \bar{X} | ความหมาย | อันดับ |
| 1. ด้านเทคโนโลยี | 3.85 | มาก | 2 | 3.44 | มาก | 2 |
| 2. ด้านเศรษฐกิจ | 3.63 | มาก | 4 | 3.21 | ปานกลาง | 5 |
| 3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม | 3.53 | มาก | 5 | 3.34 | ปานกลาง | 4 |
| 4. ด้านจิตใจ | 3.98 | มาก | 1 | 3.63 | มาก | 1 |
| 5. ด้านสังคมและวัฒนธรรม | 3.74 | มาก | 3 | 3.36 | ปานกลาง | 3 |
| เฉลี่ยรวม | 3.74 | มาก | | 3.39 | ปานกลาง | |

2. ระบบเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชาวนาขั้นน้ำด้านข้าวในเขตลุ่มน้ำปากพนัง

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกชาวนาขั้นน้ำด้านข้าว พบว่า การเรียนรู้ของชาวนาขั้นน้ำด้านข้าวทั้ง 3 จังหวัด มีระบบการทำเกษตรที่หลากหลาย ทั้งทำนา-ปลูกพืช-เลี้ยงสัตว์-ประมง ชาวนาขั้นน้ำด้านข้าวในจังหวัดสงขลา มีการจัดทำระบบการเกษตร “เกษตรกรรมผสมเลี้ยงสัตว์” มีการทำนาแบบใช้ปุ๋ยอินทรีย์ผสมการใช้ปุ๋ยเคมี มีการเลี้ยงกระบือ โค และเปิดเพื่อนำมูลสัตว์มาทำปุ๋ยคอก เนื่องจากพื้นที่มีทะเลสาบและลุ่มน้ำเชื่อมกัน ทำให้สามารถหาจับสัตว์น้ำธรรมชาติ เพื่อนำมาบริโภคได้ ในการทำระบบเกษตรกรรมนี้ เป็นการทำนาแบบเกื้อกูลอยู่กับธรรมชาติ สืบทอดวัฒนธรรมประเพณีในการทำนาผสมผสานกับการทำนาสมัยใหม่ ทำให้สามารถลดต้นทุนในการผลิต และได้ผลผลิตข้าวที่เพิ่มขึ้น จังหวัดพัทลุง มีการจัดทำระบบการเกษตร “เกษตรกรรมผสมผสาน” มีการทำนาแบบใช้ปุ๋ยอินทรีย์ผสมการใช้ปุ๋ยเคมี ทำนาแบบปลอดภัย มีการปลูกพืชผักผลไม้ รวมทั้งมีการเลี้ยงปลา ซึ่งเป็นระบบการผลิตที่เกื้อกูลกันทั้งระบบการปลูกพืชและเลี้ยงปลา เน้นการลดรายจ่าย

จังหวัดนครศรีธรรมราช มีการจัดระบบการเกษตร “เกษตรกรรมไร่นาสวนผสม” มีการทำนาแบบใช้ปุ๋ยอินทรีย์ผสมการใช้ปุ๋ยเคมี มีการเลี้ยงสัตว์ เพื่อนำมูลสัตว์มาทำปุ๋ยคอก มีการทำสวนปาล์ม น้ำมัน ปลูกรubber และไม้ผล มีการขุดสระน้ำ เพื่อจัดการน้ำภายในพื้นที่ และเลี้ยงปลา รวมทั้งมีการรวมกลุ่มแปรรูป และอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง เพื่อบริโภคและการค้าเป็นการเพิ่มมูลค่าของข้าว เป็นการทำการเกษตรแบบเกื้อกูลระหว่างพืช สัตว์ และประมง ทั้งนี้ ระบบเกษตรกรรมใน 3 ระบบ 3 จังหวัดส่วนใหญ่พบว่า มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการทำฟาร์มทำให้มีผลผลิตต่อไร่สูงกว่าค่าเฉลี่ย มีความหลากหลายของการผลิตอาหาร เกิดความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารภายในพื้นที่

3. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมระบบเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหาร แผนงาน และโครงการ

3.1 ยุทธศาสตร์การส่งเสริมสนับสนุนระบบเกษตรกรรม เพื่อความมั่นคงทางอาหารในเขตลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งมาจากผลการสัมมนาผู้แทนหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ และสังเคราะห์ผลการวิจัยที่ค้นพบ ประกอบด้วย 1) ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตและลดต้นทุนในการผลิต โดยการส่งเสริมการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อเพิ่มธาตุอาหารให้แก่พืช การส่งเสริมการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ให้เหมาะสมกับพื้นที่ 2) ด้านการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารให้ชาวนา ส่งเสริมการสร้างฐานอาหารในครัวเรือนและชุมชน การรวมตัวของชาวนา เพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายด้านการผลิต การแปรรูป และการตลาด 3) ด้านการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ด้านข้าว และระบบเกษตรกรรม 4) ด้านการส่งเสริมการทำกิจกรรมการเกษตรแบบผสมผสาน โดยการส่งเสริมรูปแบบการจัดทำฟาร์มเพื่อการพึ่งพาตนเอง การส่งเสริมการผลิตอาหารเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และ 5) ด้านคุณภาพชีวิต ส่งเสริมการทำนาให้มีมาตรฐาน เกื้อกูลต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกร และการสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันเกษตรกร

3.2 แผนงานและโครงการที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงาน ส่งเสริมระบบเกษตรกรรมของชาวนาในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ประกอบด้วย แผนงานและโครงการ มี 7 ด้าน ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แผนงานและโครงการในการส่งเสริมระบบเกษตรกรรมของชาวนาในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

| แผนงาน | โครงการ | หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง |
|--|--|--|
| 1. ด้านการลดต้นทุนในการผลิต | 1. โครงการลดต้นทุนการผลิตโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ และลดการใช้สารเคมี 2. โครงการส่งเสริมการใช้ชีวอินทรีย์เพื่อลดศัตรูพืชและลดต้นทุนการผลิต 3. โครงการส่งเสริมการผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน และวิธีที่ถูกต้องในการผลิตข้าว โดยใช้พันธุ์ข้าวลด แต่ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น | - กรมส่งเสริมการเกษตร - กรมพัฒนาที่ดิน - กรมการข้าว - กรมวิชาการเกษตร - สถาบันการศึกษา |
| 2. ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต | 1. โครงการปรับและฟื้นฟูสภาพดินให้อุดมสมบูรณ์ 2. โครงการส่งเสริมการรวมกลุ่มทั้งด้านปัจจัยการผลิต การบริหารจัดการฟาร์มและด้านการตลาด | - กรมพัฒนาที่ดิน - กรมส่งเสริมการเกษตร - กรมส่งเสริมสหกรณ์ - สถาบันการศึกษา |
| 3. ด้านการส่งเสริมการผลิตที่หลากหลายเกิดความมั่นคงทางอาหาร | 1. โครงการส่งเสริมให้องค์ความรู้ด้านการผลิตที่หลากหลายเกื้อกูลกันให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร | |

| แผนงาน | โครงการ | หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง |
|---|--|--|
| | 2. โครงการส่งเสริมการทำฟาร์มทางเลือกการจัดการฟาร์มแบบผสมผสาน | |
| 4. ด้านการพัฒนาการแปรรูปและผลิตภัณฑ์ | 1. โครงการส่งเสริมการแปรรูปและพัฒนาการแปรรูปที่มีอยู่เดิมให้สามารถเพิ่มช่องทางการตลาดได้ 2. โครงการพัฒนาการแปรรูปและผลิตภัณฑ์โดยใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม | - กรมส่งเสริมการเกษตร - กรมพัฒนาที่ดิน - กรมการข้าว - กรมวิชาการเกษตร |
| 5. ด้านการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ (ทายาทเกษตรกร) | 1. โครงการส่งเสริมกิจกรรมเยาวชนคืนถิ่นทายาทเกษตรกรขึ้นในพื้นที่ 2. โครงการสร้างจิตสำนึกและฝึกปฏิบัติในการทำเกษตรในผืนนาบรรพบุรุษ | - กรมส่งเสริมสหกรณ์ - กรมปศุสัตว์ - กรมประมง - พาณิชย์จังหวัด |
| 6. ด้านส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มชาวนา | 1. โครงการเพิ่มศักยภาพของกลุ่มชาวนาให้เข้มแข็ง 2. โครงการพัฒนาแปลงนาเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน 3. โครงการพัฒนาแปลงใหญ่ในพื้นที่ | - สถาบันการศึกษา |
| 7. ด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติเพื่อเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ | 1. โครงการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ผืนนา และทรัพยากรธรรมชาติ 2. โครงการคืนทรัพยากรให้แก่ผืนนา โดยจัดทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน | |

อภิปรายผล

1. ระดับความพร้อมที่มีต่อความมั่นคงทางอาหารและระดับการปฏิบัติที่มีต่อการพึ่งพาตนเองของชาวนาชั้นนำด้านข้าว และชาวนาทั่วไปในเขตลุ่มน้ำปากพนัง

ระดับความพร้อมของชาวนาชั้นนำด้านข้าวต่อความมั่นคงทางอาหารในด้านการใช้ประโยชน์ ด้านการเข้าถึงด้านความพอเพียง ด้านจิตวิทยาและสังคม ด้านเสถียรภาพและความยั่งยืน อยู่ในระดับมาก ส่วนของชาวนาทั่วไประดับความพร้อมต่อความมั่นคงทางอาหารในด้านการใช้ประโยชน์ ด้านความพอเพียง ด้านการเข้าถึง ด้านจิตวิทยาและสังคมอยู่ในระดับมาก แต่พบว่าด้านเสถียรภาพและความยั่งยืนอยู่ในระดับปานกลาง โดยภาพรวมของชาวนาทั้งสองกลุ่มยังคงอยู่ในระดับมาก โดยมีการบริโภคอาหารที่มีความสะอาดปลอดภัย มีแหล่งน้ำที่สะอาดในการนำมาประกอบอาหาร มีการเลือกวัตถุดิบที่ดี มีความหลากหลายของชนิดอาหาร มีศักยภาพในการผลิต สามารถผลิตอาหารไว้บริโภคเองได้ตลอดทั้งปี สอดคล้องเกศสุดา สิทธิสันติกุล, ขนิษฐา เสถียรพีระกุล และบุญจรัตน์ โจลานันท์ (2558) พบว่า ความสามารถในการผลิตอาหารในรูปแบบเกษตรอินทรีย์ เน้นการผลิตแบบผสมผสาน เช่น การทำนา ทำสวน ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ที่สำคัญคือ มีการพึ่งพาตนเองและปรับตัวด้านปัจจัยการผลิตที่ใส่ใจต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม โดยไม่พึ่งการใช้สารเคมี ใช้ธรรมชาติในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ใช้แรงงานในครัวเรือนทำเองใช้เอง และหมุนเวียนวัสดุที่มีอยู่เป็นหลัก สอดคล้องกับ ธนันชัย มุ่งจิต (2555) พบว่า บริบทของชุมชนมีวิถีชีวิตผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมของคนชนบท คนเมือง และชนกลุ่มน้อยในการทำเกษตรเป็นอาชีพหลัก โดยแหล่งที่มาของอาหารส่วนใหญ่ได้มาจากการผลิตโดยชุมชน มีแนวความคิดต่อความมั่นคงทางอาหาร คือ การมีอาหารกินตามที่ต้องการอย่างเพียงพอและยั่งยืน มีแหล่งอาหารที่หลากหลายจากธรรมชาติ สามารถหากินได้ตลอดปีตามฤดูกาล รวมถึงมีศักยภาพในการจัดการอาหารอย่างเหมาะสม

สำหรับระดับการปฏิบัติต่อการพึ่งพาตนเองของชาวนาชั้นนำด้านข้าว ในด้านจิตใจ ด้านเทคโนโลยี ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับมาก ส่วนชาวนาทัวไป ระดับการปฏิบัติต่อการพึ่งพาตนเองในด้านจิตใจ และด้านเทคโนโลยี อยู่ในระดับมาก สำหรับด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านเศรษฐกิจ อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้ชาวนาชั้นนำด้านข้าว มีการนำแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาบริหารจัดการภายในพื้นที่ของตนเอง เมื่อตนเองประสบความสำเร็จก็จะเป็นจิตอาสาเข้าไปถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องข้าวให้กับชาวนาด้วยกัน มีการบริหารจัดการทรัพยากรภายในฟาร์มที่ดี รวมถึงได้รับการส่งเสริมและการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐเพื่อพัฒนาเป็นชาวนาดันแบบที่ยั่งยืน สอดคล้องกับหลักแนวคิดของการพึ่งพาตนเองโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา (2550); สุเมธ ตันติเวชกุล (2550); และอำพล เสนาณรงค์ (2550) กล่าวว่า การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านทั้งเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยี ประกอบด้วย (1) การพึ่งตนเอง ส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถใช้ชีวิตได้อย่างพอเพียง (2) พอประมาณ ส่งเสริมให้ชาวนารู้จักคิดในการประกอบอาชีพเกษตรอยู่ในความพอดี (3) มีเหตุมีผล ส่งเสริมให้ชาวนามีแนวคิดในการตัดสินใจอย่างมีเหตุมีผล (4) มีภูมิคุ้มกัน ส่งเสริมให้ชาวนาเตรียมพร้อมรับสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นกับตนเองและชุมชน (5) การเป็นคนดี ส่งเสริมให้ชาวนาใช้ความรู้คู่กับคุณธรรมในการใช้ชีวิต และ (6) ความสมดุลหรือเดินสายกลาง ส่งเสริมให้ชาวนาดำเนินชีวิตในทางสายกลาง ให้ชีวิตมีความสมดุล มั่นคง และมีความยั่งยืนต่อไป สอดคล้องกับ ญัฐกาล เรื่องอุดม (2554) พบว่า ระดับการพึ่งพาตนเองของประชาชนชุมชนตลาดน้ำคลองลัดมะยม มีระดับการพึ่งพาตนเองอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่พึ่งพาตนเองด้านจิตใจ เนื่องจากประชาชนในชุมชนทำทุกวิถีทางที่ทำให้ตนเองและครอบครัวรู้สึกว่าคุณสามารถพึ่งตนเองได้ มีความมั่นใจในการทำงานตามแนวทางตนเป็นที่พึ่งแห่งตน

2. ระบบเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชาวนาชั้นนำด้านข้าวในเขตลุ่มน้ำปากพนัง

พบว่า ชาวนาดันแบบในเขตลุ่มน้ำปากพนังของทั้ง 3 ระบบ ของ 3 จังหวัด มีระบบเกษตรกรรมที่คล้ายคลึงกัน โดยใน **จังหวัดสงขลา** มีระบบเกษตรกรรมแบบทำนาควบคู่กับการเลี้ยงสัตว์ **จังหวัดพัทลุง** มีระบบเกษตรกรรมแบบทำนา ปลูกพืช และเลี้ยงปลา และ **จังหวัดนครศรีธรรมราช** มีระบบเกษตรกรรมแบบทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และเลี้ยงปลา โดยส่วนใหญ่มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการจัดการพื้นที่ของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งนี้ ระบบเกษตรกรรมที่เหมาะสมของชาวนาชั้นนำด้านข้าวในเขตลุ่มน้ำปากพนัง เป็นระบบแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารและเกิดความยั่งยืน สามารถจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุด สอดคล้องกับ นิชชา สุขสบาย และคณะ (2555) พบว่า หลักในการทำการเกษตรและการตลาดของเกษตรกรมีรูปแบบในการทำการเกษตรที่เหมือนกัน คือ การทำเกษตรเป็นแบบสวนยกร่อง เพื่อประโยชน์ในการยกระดับพื้นดินขึ้นเป็นคันดิน สำหรับปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ และมีคูน้ำ สำหรับการระบายน้ำ ทั้งช่วงน้ำท่วมและช่วงหน้าแล้ง และจะไม่ทำการเกษตรที่เกินกำลังในการจัดการ แสดงให้เห็นถึงความพอประมาณที่ไม่เน้นขนาดของการผลิต แต่เน้นการเกษตรที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีการคำนึงถึงความเสี่ยงของการจัดการผลผลิต สิ่งเหล่านี้จึงแสดงถึงการสร้างภูมิคุ้มกันในการทำการเกษตร ซึ่งอยู่บนเงื่อนไขความรู้ทางการเกษตรให้สอดคล้องกับปัจจุบัน เช่นเดียวกับ ณิชชภัทร พานิช, ทิพธิญา ภาวะพรหม และสรวส พิษหอม (2560) พบว่า รูปแบบการทำการเกษตรที่เหมาะสมกับพื้นที่เป็นรูปแบบการทำการเกษตรที่มีความหลากหลาย คือ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรยั่งยืน เป็นรูปแบบการทำเกษตรกรรมที่คน ชุมชน ป่าไม้ สามารถอยู่ด้วยกันได้ โดยสามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทำการเกษตรแบบผสมผสาน มีพื้นที่ป่าไม้ให้คงอยู่ สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่บูรณาการแนวคิดการทำเกษตรกรรมที่หลากหลายให้เข้ากับสภาพพื้นที่ที่แตกต่างและเหมาะสม

3. ยุทธศาสตร์และแนวทางการดำเนินการส่งเสริมระบบเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหารของภาคส่วนต่างๆ

ยุทธศาสตร์การส่งเสริมแผนงานโครงการ เพื่อส่งเสริมและพัฒนาชาวนาในเขตลุ่มน้ำปากพนัง ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต ส่งเสริมการทำเกษตรแบบทฤษฎีใหม่ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้ชาวนา สนับสนุนให้ชาวนารวมตัว เพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายด้านการผลิต การแปรรูป และการตลาด เป็นการเพิ่มมูลค่า ยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา การจัดการองค์ความรู้ด้าน ข้าวและระบบเกษตรกรรม ยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมการทำกิจกรรมการเกษตรแบบผสมผสาน ส่งเสริมรูปแบบการจัดทำ ฟาร์มเพื่อการพึ่งพาตนเองในต้นแบบที่หลากหลาย ยุทธศาสตร์ด้านคุณภาพชีวิต ส่งเสริมการทำนาให้มีมาตรฐาน รวมทั้ง สนับสนุนสวัสดิการแก่ชาวนา เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต และสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันเกษตรกร สอดคล้องกับ วิสัยทัศน์ ประเสริฐศักดิ์ (2558) กล่าวว่า ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-8 เน้นการพัฒนาและการทำเกษตร อย่างยั่งยืน รวมทั้งให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างภาคเกษตรกับเกษตรกร ทั้งนี้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ (2560) กล่าวว่า แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะของเกษตรกรในการเป็น ผู้ประกอบการ สามารถตัดสินใจและวางแผนการผลิตเชื่อมโยงกับการตลาด เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการ ทั้งนี้ แผนพัฒนาฉบับที่ 11 บรรจุประเด็น “ความมั่นคงทางอาหาร” เพื่อให้เกิดความสอดคล้องจึงได้จัดให้มีแผนงานโครงการ ในระยะ 5 ปี พ.ศ. 2561-2565 ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ประกอบด้วย 7 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการลดต้นทุนการผลิต 2) ด้าน การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต 3) ด้านการส่งเสริมการผลิตที่หลากหลายเกิดความมั่นคงทางอาหาร 4) ด้านการพัฒนาการ แปรรูปและผลิตภัณฑ์ 5) ด้านการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ (ทายาทเกษตรกร) 6) ด้านการรวมกลุ่มและสร้างความ เข้มแข็งให้แก่กลุ่มชาวนา และ 7) ด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติเพื่อเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ

สำหรับแนวทางการส่งเสริมเพื่อความมั่นคงทางอาหาร พบว่า แนวโน้มความมั่นคงทางอาหารในปัจจุบัน มีแนวโน้มลดลง หน่วยงานภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเห็นความสำคัญในเรื่องการมีพื้นที่ทำกินในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภคในครัวเรือน การมีศักยภาพการผลิต สามารถผลิตอาหารไว้บริโภคเองได้ตลอดทั้งปี การบริโภคอาหารที่มีความ สะอาดปลอดภัย การบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อใช้ในการเกษตร การให้ความรู้ในด้านการจัดการการเกษตร และด้าน เทคโนโลยีแก่ชาวนา สอดคล้องกับ เกศสุตา สิทธิสันติกุล และคณะ (2558) กล่าวว่า ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเกษตร อินทรีย์มีอาจแยกออกจากวิถีการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจแบบพอเพียง วัฒนธรรมการสืบทอด และการ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการรักษาเสถียรภาพความมั่นคงทางอาหารของ ชุมชน ภาครัฐจึงควรให้ความสำคัญกับนโยบายด้านการจัดการดินและน้ำ การเกษตรแบบพึ่งตนเองและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การสร้างผู้สืบทอดโดยเฉพาะเกษตรกรรุ่นใหม่ รวมทั้งสนับสนุนกิจกรรมทางสังคมในชุมชนที่ดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิมของ ท้องถิ่น ร่วมกับการกระตุ้นจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับ สยาม หยองอ่อน, บดินทร์ อยู่หว่า และชนิษฐา นวลศรี (2559) พบว่า เจ็อนไขปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตข้าวของชาวนาในภาคอีสาน ตอนกลาง เริ่มต้นจากนโยบายการส่งออกข้าวของรัฐซึ่งเน้นให้ชาวนาปลูกข้าวพันธุ์ที่รัฐส่งเสริม ทำให้ต้องใช้เทคโนโลยีช่วยใน การผลิตมากขึ้น ประกอบกับสภาวะอากาศเปลี่ยนแปลง และชาวนาส่วนใหญ่สูงอายุจึงเกิดการเปลี่ยนจากการทำนาตามาเป็น การทำนาหว่าน นวัตกรรมและเทคโนโลยีการผลิตข้าวที่เหมาะสมและสอดคล้องกับระบบนิเวศ วัฒนธรรมการผลิต และการ สร้างเศรษฐกิจ ในสถานการณ์ปัจจุบันแตกต่างกันไปตามเจ็อนไข และข้อจำกัดของนวัตกรรมและเทคโนโลยีนั้นๆ ทั้งนี้ แนวทางการส่งเสริม เพื่อความมั่นคงทางอาหารของภาคส่วนต่างๆ เข้ามาส่งเสริมในเรื่องการทำเกษตรกรรมทางเลือก มี ยุทธศาสตร์ในการจัดการทรัพยากรดินและทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อให้เกิด ความยั่งยืนในการทำเกษตร ส่งเสริมการผลิตแบบปลอดภัย ลด ละ เลิก สารเคมี ใช้ระบบธรรมชาติ ระบบนิเวศที่เอื้อกลมเข้ามา ส่งเสริมแทนการใช้สารเคมี ส่งเสริมโครงการผลิตการเกษตรที่ดีที่เหมาะสม (Good Agricultural Practice: GAP) ส่งเสริม โครงการการทำเกษตรอินทรีย์ มีเครือข่ายอาหารเพื่อเพื่อน และระบบรับรองการผลิตแบบปลอดภัย (PGS) ในพื้นที่มากขึ้น

ข้อเสนอแนะ**1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้****1.1 ข้อเสนอแนะต่อชาวนา**

ชาวนาควรศึกษาทำความเข้าใจระบบเกษตรกรรม เพื่อการความมั่นคงทางอาหาร จากการศึกษาพบว่า ระบบเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหารทั้ง 3 ระบบ ของ 3 จังหวัด ในจังหวัดสงขลา มีระบบเกษตรกรรมแบบทำนา ควบคู่กับการเลี้ยงสัตว์ รูปแบบในจังหวัดพัทลุง มีระบบเกษตรกรรมแบบทำนา ปลูกพืช และเลี้ยงปลา และรูปแบบในจังหวัด นครศรีธรรมราช มีระบบเกษตรกรรมแบบทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และเลี้ยงปลา ทั้งนี้ ชาวนาต้องศึกษารายละเอียด ของแต่ละระบบ แล้วนำไปปรับใช้หรือประยุกต์ตามความเหมาะสมของพื้นที่ฟาร์มของตน สภาพภูมิประเทศ ภูมิสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่น ส่งผลให้ศักยภาพในการผลิตมีความแตกต่างกันด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี ความหลากหลายของ วัฒนธรรม ความเชื่อ ความนิยม และการตลาด ก็เป็นทางเลือกที่ชาวนาจะตัดสินใจนำระบบเกษตรกรรมมาดำเนินการ เพื่อความมั่นคงทางอาหารไปปรับใช้ให้มีความเหมาะสมในบริบทของตนเองและภายในชุมชน

1.2 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงาน/เจ้าหน้าที่/นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง

- 1.2.1 การเสริมสร้างฐานการผลิตภาคเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน
- 1.2.2 การถ่ายทอดองค์ความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร
- 1.2.3 การยกระดับการผลิตสินค้าเกษตรเข้าสู่ระบบมาตรฐาน และสอดคล้องกับความต้องการของตลาด
- 1.2.4 การเสริมสร้างศักยภาพของสถาบันเกษตรกรและการรวมกลุ่มในทุกพื้นที่และขยายผลเชื่อมโยง เครือข่ายด้วยกัน
- 1.2.5 การส่งเสริมและการนำแนวคิดการทำเกษตรตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในพื้นที่
- 1.2.6 การพัฒนาสนับสนุนในการบริหารจัดการภาคเกษตรและสนับสนุนเกษตรกรรุ่นใหม่ โดยส่งเสริม ให้ชาวนาสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากข้อมูลและเทคโนโลยีได้อย่างทั่วถึง ตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ การสร้างค่านิยมที่ดี และการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชาวนา

1.3 ข้อเสนอแนะต่อบริษัท

หน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ควรร่วมกันระดมความคิดและทรัพยากร เพื่อจัดทำโครงการ พื้นที่พุ่มน้ำทำนบกั้นน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เพื่อให้ชาวนาสามารถผลิตข้าวได้อย่างมีอาชีพ คือ ผลิตข้าวคุณภาพดี ได้รับผลผลิตสูง (เป้าหมายไร่ละ 100 ถัง) ลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำลง และขายได้ราคาดี เพื่อให้ชาวนาสามารถทำนบกั้นน้ำ และ ได้ผลผลิตข้าวสูงเหมือนเช่นในอดีตที่ผ่านมา โดยใช้ชื่อ “โครงการส่งเสริมการผลิตข้าวแปลงใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง” หรือ “โครงการสร้างชาวนามีอาชีพ” โดยการส่งเสริมและสนับสนุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านปัจจัยการผลิต ด้านการพัฒนา ชาวนามีอาชีพ ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพจากพื้นที่นา ด้านการแปรรูปและการบรรจุหีบห่อ และด้านการตลาด

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 2.1 การศึกษาเปรียบเทียบการทำฟาร์มในหลายๆ รูปแบบ เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวนาได้เปรียบเทียบ ข้อแตกต่างของรูปแบบต่างๆ โดยศึกษาทั้งในเชิงผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม
- 2.2 การศึกษารูปแบบการส่งเสริมแบบผสมผสาน ทั้งการผสมผสานวิธีการส่งเสริม สื่อ องค์ความรู้ และมิติ ต่างๆ ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เพื่อเป็นการนำร่องในการขยายผลในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป ที่มีสภาพใกล้เคียงกัน
- 2.3 การสนับสนุนส่งเสริมให้ชาวนามีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยในระบบฟาร์มกับองค์กร หน่วยงานต่างๆ ถึงแนวทาง เพื่อความมั่นคงทางอาหารในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังว่าจะมีรูปแบบและแนวทางอย่างไร

2.4 การศึกษายุทธศาสตร์ด้านการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้ชาวนา เช่น การส่งเสริมสนับสนุนการรวมกลุ่มของชาวนาในเขตลุ่มน้ำปากพนัง เพื่อเป็นสถาบันเกษตรกร และเชื่อมโยงเครือข่ายด้านการผลิต การแปรรูป และการตลาด

บรรณานุกรม

- เกศสุดา สิทธิสันติกุล, ขนิษฐา เสถียรพีระกุล และบุญจรรย์ โฉลานันท์. (2558). แนวทางพัฒนาความมั่นคงทางอาหารในชุมชนเกษตรอินทรีย์ ตำบลลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร*, 35(3), 63-72.
- จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา. (2550). เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ. *วารสารอันเนื่องมาจากพระราชดำริ*, 4, 27-28.
- ณัชชภัทร พานิช, ทิพธิญา ภาวะพรหม และसरส พิษหมอ. (2560). *การพัฒนารูปแบบการทำเกษตรกรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่ต้นน้ำโครงการสวมหมวกใส่รองเท้าให้ภูเขาหัวโล้น จังหวัดน่าน* (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันวิทยาลัยชุมชน.
- ณัฐกาล เรืองอุดม. (2554). *ความสัมพันธ์ระหว่างการพึ่งตนเองกับทุนทางสังคมของชุมชนตลาดน้ำคลองลัดมะยม แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน* (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร. นครปฐม.
- ณิชา สุขสบาย, พรพรรณ วงษ์รวยดี, นันณรัตน์ แดงรักสกุล, กชกร ไกรวัตินุสรณ์, กมลนันท์ เพาะปลูก, จันทร์จิรา เสาวพันธ์... อารีญา รอดศิริ. (2555). *รูปแบบการเกษตรของชาวลองจินดาที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ณันชัย มุ่งจิต. (2555). *แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพด้านความมั่นคงทางอาหารบ้านแม่สุริน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน* (รายงานการวิจัย). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- บำเพ็ญ เขียวหวาน. (2554). *การบริหารงานส่งเสริมการเกษตร ใน ประมวลสาระชุดวิชาการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพัฒนาสาขาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ปิยนดา อิ่มดี. (2547). *ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านป่าคา หมู่ที่ 1 ตำบลลวก อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ปทุมธานี.
- ราชศักดิ์ นิลศิริ. (2553). *ครัวไทยสู่ครัวโลก. เนชั่นเนล จีโกราฟฟิก*, 9(103), 66-76.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. (2554). *บทวิเคราะห์ และปฏิบัติการทางนโยบาย*. นนทบุรี: พิมพ์ลักษณ์.
- วิรัชพัชร ประเสริฐศักดิ์. (2558). *ความมั่นคงทางอาหาร: จากพัฒนาการเกษตรสู่เศรษฐกิจพอเพียง*. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 5(2), 144-160.
- สยาม หยองอ่อน, บดินทร์ อยู่หว่า และขนิษฐา นวลศรี. (2559). *การพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีการผลิตข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2550). *การนำเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตและประกอบธุรกิจ* [รายการโทรทัศน์]. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *ขับเคลื่อนแผนฯ สู่อนาคตประเทศไทย 12. วารสารเศรษฐกิจและสังคม*, 54(2), 1-68.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2563). *สศก. เผยผลศึกษาเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง รอบ 10 ปี*. สืบค้นจาก <http://www.oae.go.th/view/1/รายละเอียดข่าว/ข่าว%20สศก./35018/TH-TH>
- อัสวิน ภัทฆวรรณ. (2561). *ข้าวพื้นเมืองภาคใต้ ราคาดี มีเสถียรภาพ*. สืบค้นจาก https://www.technologychaoban.com/agricultural-technology/article_73189
- อำพล เสนาณรงค์. (2550). *องค์มนตรีของคนไทยช่วยกันเผยแพร่เศรษฐกิจพอเพียง*. สืบค้นจาก <http://www.manager.co.th/QOL/View News.aspx>